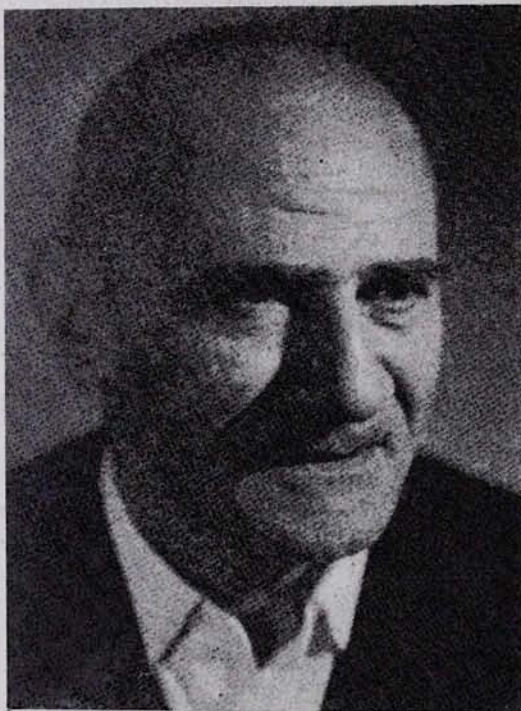

ՎԱՐՍԶԴԻԱՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

(Մայր Աթոռին ստընթեր ճարտարապետական
հանձնաժողովի նախագահ)

ՏԱՂԱՆԴԱԾԱՏ ՈՒ ՀԱՅՐԵՆԱԾՈՒՆԸ

(Ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանի ծննդյան 70-ամյակի
առթիվ)

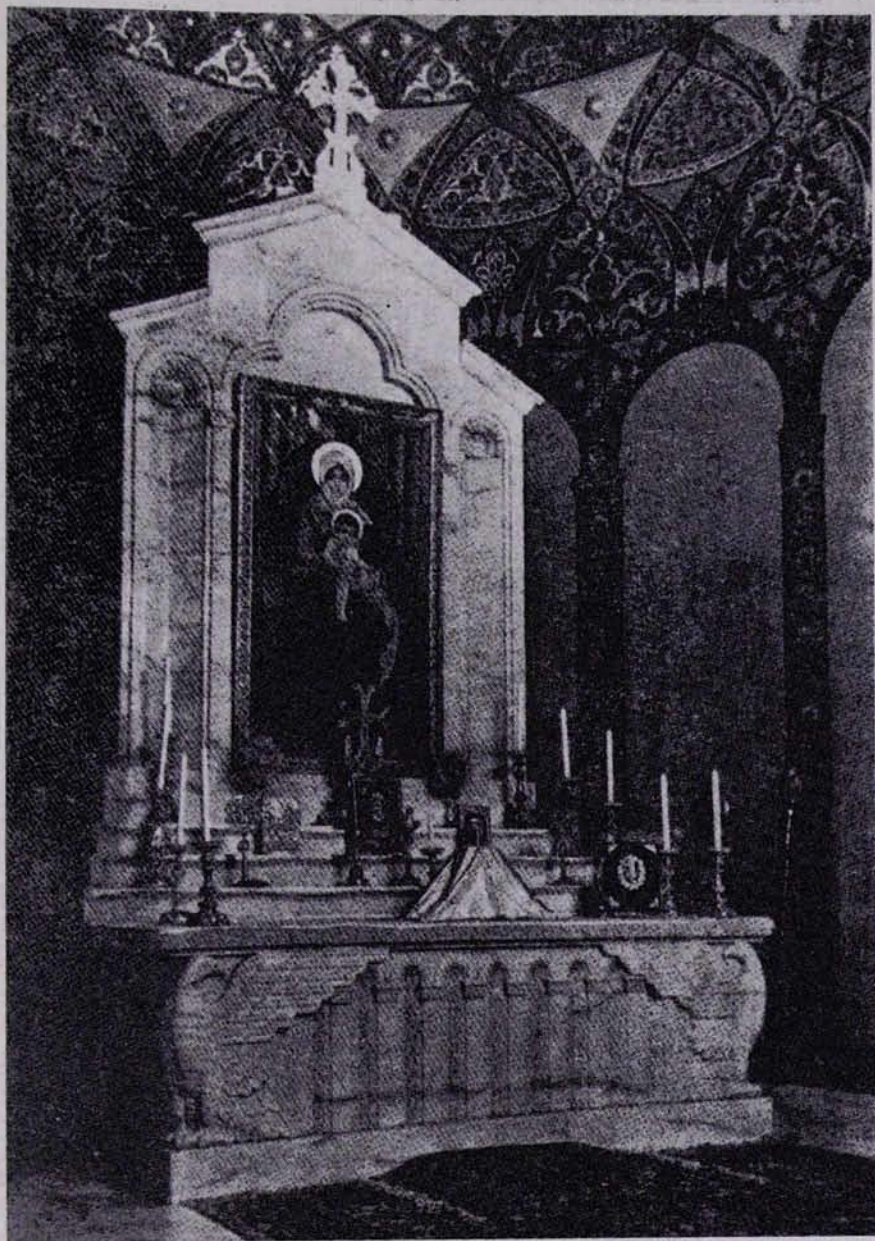
Այս տարվա սեպտեմբերի 17-ին կլրանա նրա 70 տարին: Սակայն նա կյանքից հեռացավ 5 տարի առաջ, երբ տակավին գտնվում էր իր ստեղծագործական ուժերի հասուն և առավել արգասավոր շրջանում, ուներ բազմաթիվ ծրագրեր, որոնք այդպես էլ մնացին անկատար...

Հայտնի անուն է Ռաֆայել Իսրայելյանը սովետահայ ճարտարապետների գերդաստանում: Մեծ է նրա ավանդը պատմական իր վերածնունդն ապրող հայ ժողովրդի նորոգ ճարտարապետության մեջ: Ընդհաշատ և հայաշունչ իր բազմաթիվ ու բազմապիսի գործերով նա դրսևորեց իրեն որպես ինքնատիպ, քարի երաժշտության անկրկնելի վարպետ:

Ավելի քան քառասուն տարի առաջ, 1936 թ., նա Հայաստան եկավ իր արվեստով ծառայելու հարազատ ժողովրդին: Սկսնակ ճարտարապետի աշխարհըմբռնմանը առանձնապես ներդաշնակում էր սովետահայ ճարտարապետության հիմնադիր Ալ. Թամանյանի ստեղծագործական մեթոդը: Դառնալով նրա հետևողական շարունակողն ու զարգացնողը, Ռաֆայել Իսրայելյանը, շնորհիվ իր շողշողուն տաղանդի ու հայ ճարտարապետության հարուստ

գանձարանի վերաիմաստավորման բարձր կարողության, կարողացավ ստեղծել ազգային ինքնատիպության վառ արտահայտության դրոշմը կրող բարձրարվեստ երկեր:

րայելյանին տաղանդավոր կերպով, Ֆիրավի նորարարորեն վերաիմաստավորել ժողովրդի բազմահարուստ ավանդույթները, զարգացնել ու կատարելագործել դրանք, իր կերտած երկերում ներդաշնակորեն

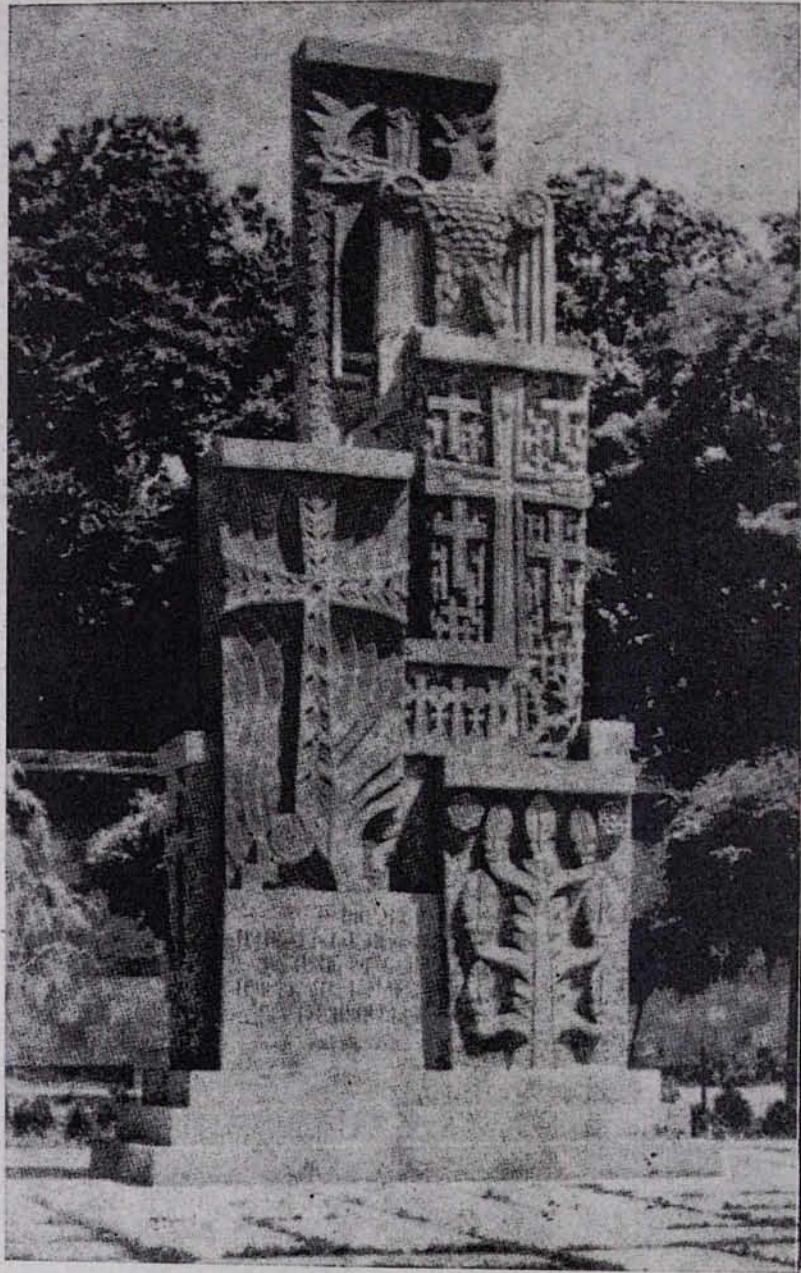
Մայր տաճարի Ավագ սեղանը

Ստեղծագործական հարուստ երևակայությունը, նյութի և ձևի նուրբ զգացողությունը՝ ճարտարապետին խիստ անհրաժեշտ այդ հատկությունները, որոնցով նա օժտված էր շուայլորեն, օգնեցին Ռաֆայել Իս-

միահյուսելով ավանդականն ու արդիականը: Նրա ստեղծագործության ակտիվ մեթոդին խորապես խորթ էր սպառողական վերաբերմունքը հանդեպ անցյալի ժառանգությանը, ոճամոլությունը: Նա չէր սիրում

ընթացում տրորված ճանապարհով, կրկնել նախնիների, ժամանակակիցների, մուկների՝ իրեն: Հայ ժողովրդի անսպառ ու հարուստ ճարտարապետական ժառանգություն-

երանգը, ստանում էապես մոր մեկնաբանում: Իր արվեստում մա անդադրում մտածում էր հայերեն, ստեղծում գործեր, որոնք հարազատ են հայրենի լեռնաշխարհին,

Նահատակաց հուշարձան. ս. Էջմիածին

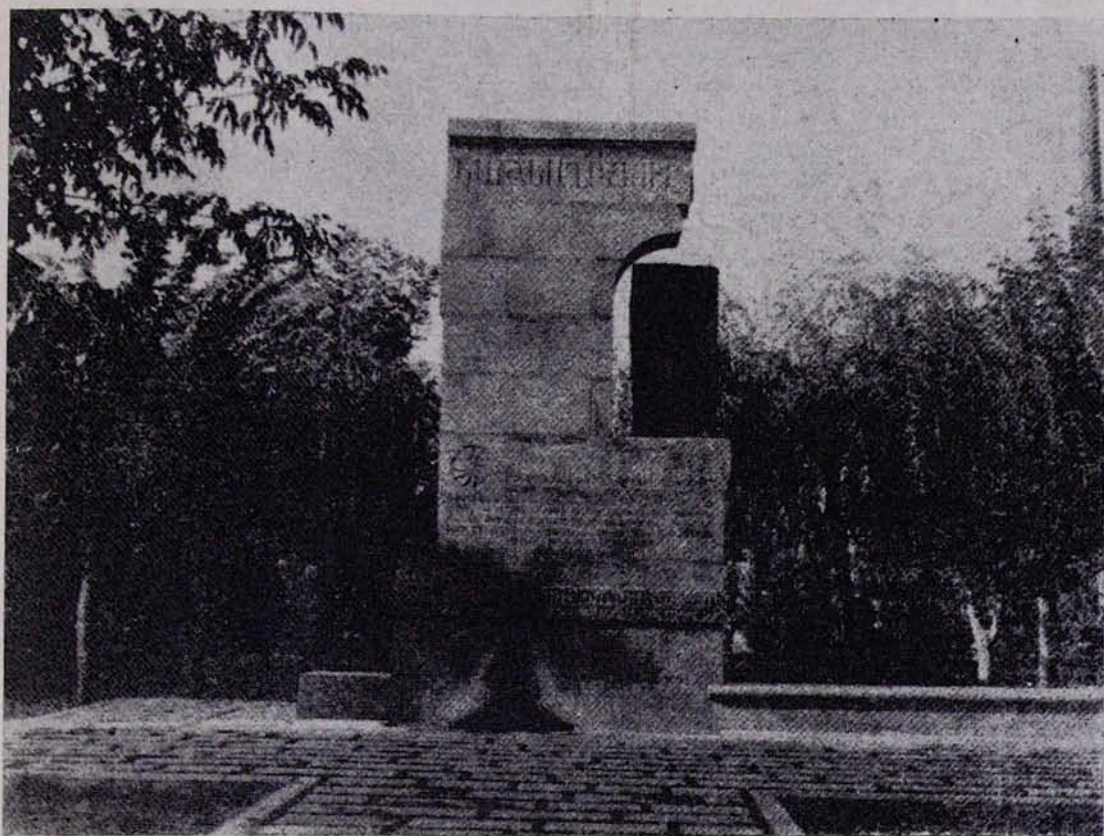
մը վերարտադրվելով Ռաֆայել Իսրայելյանի շեշտված անհատականության ու գեղարվեստական ըմբռնումների բովով, մըշտապես պահպանում էր ազգային ցայտուն

նրա հողին ու ջրին, բազմերանգ քարանդուխին, համապատասխանում են ժողովրդի գեղարվեստական պատկերացումներին:

Այդ սկզբունքը նրա հաստատումն հավատամքն էր, ուղեկիցը, երբ, տակավին երիտասարդ, ստեղծագործական կյանք մտավ: Անդալանհան այդ սկզբունքներին, նա շարունակեց ստեղծագործել բոլոր տարիներին, յուրաքանչյուր նոր երկում կատարելագործելով ու ավելի բարձր մակարդակի հասցնելով իր վարպետությունը:

ստեղծագործական հավատամքի դրոշմը:

Տաղանդաշատ ճարտարապետի ստեղծագործությունը առավել լայն դրսևորումներ ունեցավ Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին: Սովետական հայրենասիրության թեման իր մարմնավորումը գտավ այն աղբյուր-հուշարձաններում, որ համաժողովրդական նախաձեռնությամբ կառուց-

«Կաթնաղբյուր». ս. Էջմիածին

Ստեղծագործելը Ռաֆայել Իսրայելյանի տարերքն էր, անհատնում սլահանջը: Ըստ իր նախասիրությունների էր նա ընտրում թեմաներ, յուրաքանչյուրի համար իր ստեղծագործական անսպառ շտեմարանից գլտնում դրանց մարմնավորման նոր ձևեր ու արտահայտչամիջոցներ, բոլորն էլ համապատասխան ավանդական շինանյութին՝ քարին, բոլորն էլ հայաշունչ, թարմ ու հետաքրքիր:

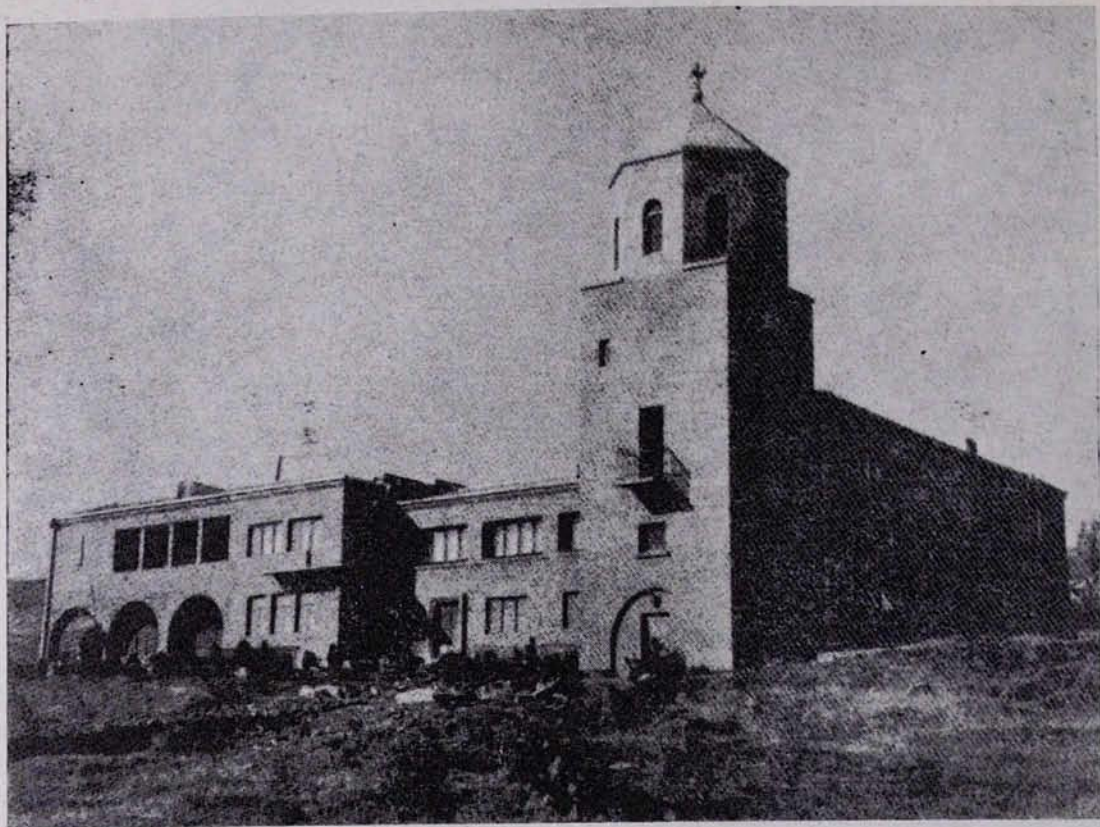
Շատ չեն Իսրայելյանի նախապատերազմյան շրջանի գործերը: «Արարատ» տրեստի գինեգործարանի առաջին հերթը, ծերանոցի շենքը Նոր-Խարբերդում, բնակելի տուն Երևանում: Սակայն դրանք արդեն պարզորոշ կերպով կրում են նրա

վում էին հանրապետության շատ գյուղերում՝ զոհված հայ ռազմիկների պաշտոն հիշատակը հավերժացնելու համար: Նրա նախագծերով հանրապետության քաղմաթիվ գյուղերում և շրջանային կենտրոններում կառուցվեցին աղբյուր-հուշարձաններ՝ քաղմագան իրենց հորինվածքային լուծմամբ, սակայն յուրաքանչյուրը դրանցից հետաքրքիր ու ավարտուն, ճարտարապետական փոքր ձևերի անգուգակյան օրինակ:

Պատերազմի տարիներին նա ստեղծում է նաև մեծ կտավի գործեր: Առաջինը դրանցից «Արարատ» տրեստի գինու գործարանի շենքի շարունակությունն է: Արտադրական բնույթի այս կառուցվածքի հզոր և խուլ պատերը պլաստիկական

մշակման ենթարկելու միջոցով հեղինակը, քաղաքաշինական նկատառումներով, նրան ճարտարապետական ակտիվ դեր է հաղորդել: Պահպանելով հանդերձ ոճական միասնությունը նախորդի հետ, նա կիրառել է պլաստիկական նոր ձևեր ու մանրամասներ, թեմատիկ քանդակ:

ձևավորումն ու բնակելի մենամները, Հրազդան գետի գեղատեսիլ կիրճին ներդաշնակված ջրանցույցը և այլն: Հեղինակային մի խմբի կազմում (որը գլխավորում էր պրոֆ. Ս. Սաֆարյանը) նա մասնակցեց Լենինի հրապարակում կառուցված կառավարական երկրորդ շենքի նախագծմանը:

«Հայկաշեն» հայրապետական ամառանոցը. Բյուրական

Ռաֆայել Իսրայելյանի հասուն վարպետության կնիքն է կրում «Հաղթանակ» մոնումենտը, որը կոչված է ճարտարապետության ու քանդակի միջոցով պանծացնել սովետական ժողովրդի պատմական մեծ հաղթանակը ֆաշիստական Գերմանիայի նկատմամբ ու հայ ժողովրդի մասնակցությունը դրանում: Այդ նշանակալից երկն արժանացավ ՍՍՀՄ Պետական մրցանակի:

Այնուհետև, ետպատերազմյան տարիներին, բազմաքանքար Իսրայելյանի ինքնատիպ տաղանդը բացահայտվեց ու վառ արտահայտություններ ստացավ տարբեր բնույթի շենքերում: Դրանց թվին են պատկանում Օշականի գինեգործարանի համալիրը, Երևանի այլուֆինի գործարանի արտադրական շենքի ճարտարապետական

Հավատարիմ հորինվածքի բազմազանությանը և անկրկնելիությանը, ինչպես նաև ազգային ավանդույթների ստեղծագործական վերարտադրության իր սկզբունքին, հետագա տարիներին Ռ. Իսրայելյանն ստեղծում է հատակագծմամբ ու ծավալատարածական լուծումներով իրարից տարբեր մի քանի շենքեր ու կոթողներ: Երևանի Կիրովի անվան գործարանի պանսիոնատի շենքում (Արզակյան), «Արգաիլ» ռեստորանում (Երևան), լաբորատոր համալիրում ու հանգստի տնում (Նոր Ամբերդ) ու «Ծովհնար» ռեստորանում (Հրազդան քաղաքի մոտի լճափին) հեղինակը խնդիր է դրել ու հաջողությամբ լուծել ճարտարապետական երկի ու բնական միջավայրի ներդաշնակ կապը:

Կոթողային հուշարձանները՝ Չարենցի կամարը Գեղարդիում (Գառնի տանող ճանապարհին), հուշարձաններ Գեղարդավանքի ճանապարհին ու Զվարթնոցի մոտ՝ քի մոտ, աղբյուր-հուշարձան Երևանի օդակաձև զբոսայգում, Բարեկամության կոթողը Քանաքեռում, զոհված հայ ռազմիկների հուշարձանները Կամոյում, Եղեգնաձորում, Ապարանում և այլն, Մուսա լեռան մարտերի հերոս Եսայի Յաղոության մահարձանը և շատ ուրիշ գործեր վկայում են Ռ. Իսրայելյանի ստեղծագործական մեծ հմարավորությունների, ճրատարապետության մեջ սինթետիկ միջոցների՝ զարդարվածության և քանդակի (գլխավորապես Ա. Հարությունյանի) կիրառության բարձր վարպետության մասին:

Ռաֆայել Իսրայելյանին և նրան հեղինակակից քանդակագործներին (Ա. Հարությունյան, Ս. Մանասյան, Ա. Ծախչյան) համաժողովրդական ճանաչում բերեց Սարդարապատի հեռուամարտի պատվին կանգնեցրած հուշակառույցը, որը ճարտարապետության ու քանդակի լեզվով մարմնավորում է հայ ժողովրդի հերոսական սխրանքը՝ հանուն գոյատևման, հանուն լուսավոր ապագայի:

Լայն էր Ռաֆայել Իսրայելյանի ստեղծագործական թոփափ ջրջանակը, ընդարձակ էին նրա շողշողուն տաղանդի փայլատևումները, հետաքրքրությունների սահմանները:

Երկար տարիներ նա մանկավարժական աշխատանք է կատարել Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտում, մասնակցելով երիտասարդ ճարտարապետների մի քանի սերունդ դաստիարակելու գործին: Որոշ տարիներ աշխատելով Գիտությունների ակադեմիայի Արվեստի ինստիտուտում, հաջողությամբ իր ուժերը փորձեց կիրառական արվեստի բնագավառում՝ ստեղծելով նույնչափ հայաշունչ ու բարձրարվեստ գործեր կերամիկայից ու մետաղից: Օժտված նկարչական բարձր ձիրքով, նա ստեղծեց հայրենի բնապատկերների ու ճարտարապետական հուշարձանների ջրաներկ նկարների մի հարուստ հավաքածու, գրքի գրաֆիկական ձևավորման ուղագրավ գործեր: Սուր էր ու դիպուկ շնորհաշատ ճարտարապետի ոչ միայն մատիտն ու վրձինը, այլև գրիչը: Նա հանդիսանում է պրոֆեսիոնալ հմտությամբ շարադրված գիտական, մասնագիտական, հրապարակախոսական շատ հոդվածների ու գեղարվեստական ակնարկների հեղինակ:

Իսրայելյան-ճարտարապետը, արվեստագետը, գիտնականն ու մանկավարժը միևնույն ժամանակ օժտված էր քաղաքացիա-

կան բարձր գիտակցությամբ, զուգակցում էր իր անձի մեջ ստեղծագործողին ու հայրենասերին: Նա ակտիվ մասնակցում էր հուշարձանների պահպանության ու վերականգնման ուղղությամբ իրականացվող միջոցառումներին, ճարտարապետության պետական մարմիններում ու ստեղծագործական կազմակերպություններում տեղի ունեցող քննարկումներին, իր գրավոր ու բանավոր կրթոտ ելույթներով նպաստակամորեն արվեստակից ընկերներին ճարտարապետական արվեստի քաղաքացիական ու գեղարվեստական առաքելության սկզբունքների ճիշտ պահպանմանն ու զարգացմանը:

Թերի կլիմի բազմաքանքար ճարտարապետի ստեղծագործական կենսագրությունը, եթե չնշվի այն մեծ ներդրումը, որ նա կատարեց որպես ու. Էջմիածնի Մայր Աթոռի ճարտարապետական-շինարարական հանձնաժողովի անդամ՝ ի նպաստ հիմնվորց տաճարների վերաշինության ու բարեգարդման, Վազգեն Ա. կաթողիկոսի շինարարական ծրագրերի իրականացման:

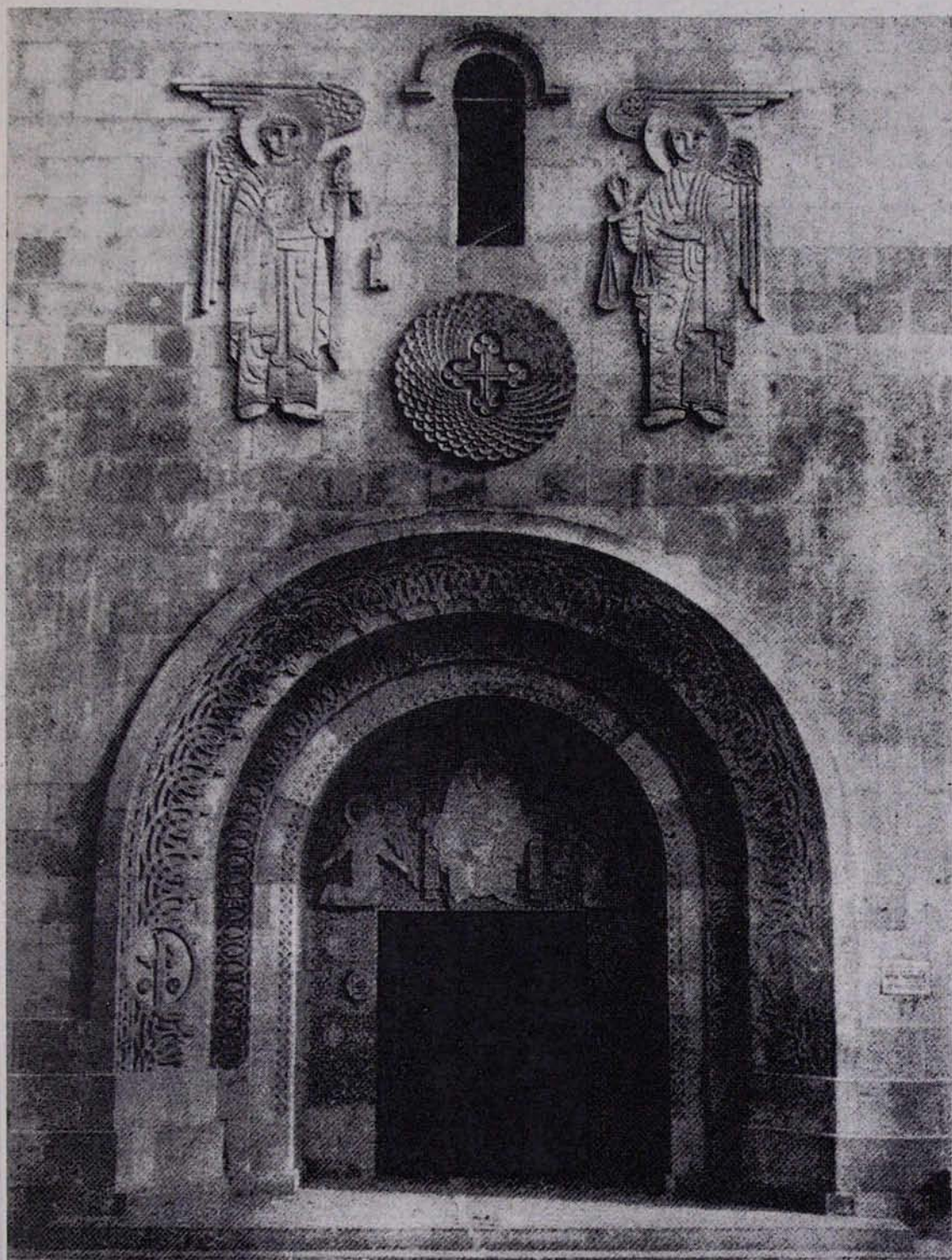
Ծնրջ 18 տարի (սկսած 1956 թվականից մինչև իր մահը՝ 1972 թ.) Ռաֆայել Իսրայելյանը գործունե մասնակցություն ունեցավ հանձնաժողովի աշխատանքներին, կազմեց 20-ից ավելի բազմաբնույթ նախագծեր, որոնց մեծ մասը իրականացում ստացան: Դրանց թվին են պատկանում ու. Էջմիածնի Մայր տաճարի Ավագ խորանի մարմարակերտ սեղանը և Իջման սեղանի զարդաքանդակ դրվագումը, դասը առյանից անջատող մարմարյա ճաղերն ու բրոնզաձույլ դռները, նահատակաց հուշարձանը Մայրավանքի բակում (քանդակագործ Ա. Հարությունյանի հեղինակակցությամբ), Մայր տաճարի, Գեղարդավանքի, ու. Հոփսիմե և ու. Գայանե եկեղեցիների բակերում կառուցված աղբյուր-հուշարձանները, Ավագ սեղանները ու. Հոփսիմեի տաճարում և Երևանի ու. Զորավոր եկեղեցում:

Նրա մշակած կարևոր նախագծերից առանձնապես հիշատակելի են Նյու Յորքի հայոց ու. Վարդան եկեղեցու նախագիծը (որը որոշ փոփոխություններով իրականացվեց տեղում), Երևանի ու. Սարգիս եկեղեցու հիմնական վերակառուցման նախագիծը (ճարտ. Ա. Գալիկյանի հեղինակակցությամբ) և, վերջապես, Բյուրականի «Հայկաշեն» ամառանոցի նախագիծը:

Մեկ ուրիշ առիթի թողնելով վերը հիշատակված գործերի մասնագիտական արժեքավորումը (այդ հատուկ լուսաբանման առարկա դարձնելու մտադրությամբ), կուգեմայինք բավարարվել նշելով, որ ու. Էջմիածնի Մայր Աթոռի համար կատարված

Ս. Սարգիս եկեղեցի. Երևան

Ս. Սարգիս եկեղեցու կամարագարդ մուտքը. Երևան
(Քանդակագործ՝ Արտաշես Հովսեփյան)

նրա գործերը¹, ընդհանուր առմամբ, նույն-
քան հայաշունչ են ու կրում են բարձր վար-
պետության կնիքը, ինչը հատուկ է նրա
ողջ ստեղծագործությանը:

ՍՍՀՄ ժողովրդական ճարտարապետ և
պետական մրցանակի դափնեկիր, Հայկա-
կան ՍՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ
և վաստակավոր ճարտարապետ Ռաֆայել
Իսրայելյանը սովետահայ ճարտարապե-
տության և արվեստի մեջ կատարած իր
ծանրակշիռ ավանդույթը դարձավ դրանց մեծ
երախտավորներից մեկը, մեծատաղանդ
ստեղծագործությամբ առհավետ անմահաց-
րեց իր անունը, բարի հիշատակներ թողնե-
լով նաև ու Էջմիածնի Մայր Աթոռի վերա-
շինական գործերում:

ՑՈՒՑԱԿ

ԾԱՐՏ. ՌԱՖԱՅԵԼ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆԻ
ԿՈՂՄԻՑ Ա. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՐԻ
ՀԱՄԱՐ ԿԱՏԱՐՎԱԾ ԱԾԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ

1. Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարի Ավագ
խորանի մարմարակերտ սեղանը
(1958):
2. Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարի դառ
առյանից անջատող մարմարյա ճաղե-
րը և բյուզանդիկ դռները (1959):
3. Ա. Էջմիածնի Մայր տաճարի Իջման
նոր մարմարակերտ սեղանի զարդա-
քանդակումը և մարմարյա խաչը
(1962):
4. Նոր Վեհարանի գահասրահի գահի եր-
կու կողմերի և արևելյան պատի լուսա-
մուտների միջև ամփոփված շրջանաձև
հարթաքանդակները (գահասրահի ընդ-
հանուր ձևավորման հեղինակ՝ Ա. Գա-
լիկյան, գահինը՝ Բ. Արզումանյան,
1963):

¹ Ստորև բերվում է լրիվ ցուցակը՝ կազմված
Մայր Աթոռի ճարտարապետ Արծրուն Գալիկյանի
կողմից:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ. փակագծերում բերված են
իրականացման տարեթվերը:

5. Աղբյուր-հուշարձան ու Հոփիսիմե եկե-
ղեցու բակում (1958):
6. Ա. Հոփիսիմե եկեղեցու Ավագ խորանի
սեղանը (1960):
7. Ա. Հոփիսիմե եկեղեցու մետաղակու-
ջահը (1967):
8. Ա. Էջմիածնի բակի «Կաթնաղբյուրը»
(1967):
9. Աղբյուր-հուշարձան ու Գայանե եկեղե-
ցու բակում (1972):
10. Նահատակաց հուշարձան ու Էջմիածնի
Մայր տաճարի բակում. հեղինակակից՝
քանդակագործ Ա. Հարությունյան
(1965):
11. Երևանի ու Ջորավոր եկեղեցու Ավագ
խորանի սեղանը (1958):
12. Օշականի ու Մեսրոպ Մաշտոց եկեղե-
ցու դամբարանից դեպի եկեղեցի նայող
պատմանի բրոնզաձուլ ցանցաճաղը
(1961):
13. Նյու Յորքի ու Վարդան եկեղեցու Էս-
քիզային նախագիծը (նախագծված է
1961-ի փետրվարի 15-ին, իրականաց-
ված է փոփոխություններով):
14. Օշականի ու Մեսրոպ Մաշտոց եկեղե-
ցու երկաթակուտ ջահը (1968):
15. «Հայկաշեն» ամառանոցը Բյուրակա-
նում (1969—1974 թթ.):
16. Երևանի ու Սարգիս եկեղեցու արտա-
քին ճարտարապետական ձևավորման
նախագիծ (1969, չի իրականացվել):
17. Երևանի ու Սարգիս եկեղեցու արմա-
տական վերակառուցումը. հեղինակա-
կիցներ՝ ճարտ. Ա. Գալիկյան, կոնս-
տրուկտոր Ռ. Մանուկյան (1970—
1976 թթ.):
18. Աղբյուր-հուշարձան ու Գեղարդ վանքի
բակում (1958):
19. Երևանի ու Հովհաննես եկեղեցու վե-
րակառուցման նախագիծ (1973, չի
իրականացված):
20. Միլանի հայկական եկեղեցու նախագիծ
(չի իրականացված):
21. Մոնտեվիդեոյի հայկական եկեղեցու
նախագիծ. Վ. Հարությունյանի հեղի-
նակակցությամբ (չի իրականացված):

